

Оригинални научни рад

UDC: 911.2:504.06
DOI: 10.2298/IJGI1103033S

ЗАШТИЋЕНА ПРИРОДНА ДОБРА : МЕДИЈСКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ ПАРКОВА

*Наташа Симеуновић Бајић¹**

*Факултет за културу и медије, Београд

Примљено 4 јуна 2011; рецензирано 25 августа 2011; прихваћено 25 октобра 2011

Апстракт: Овај рад има за циљ да кроз истраживање онлајн издања доминантних медија у Србији утврди трендове извештавања о националним парковима као изузетним природним целинама од националног значаја. Пошто је 2009. година усвојен читав сет “зелених закона” чиме је учињен велики напредак у овој области, истраживање ће се односити на следећу 2010. годину како би се детектовало колико је јавност информисана посредством медија о амбијенталним, еколошким, естетским и рекреативним потенцијалима националних паркова.

Кључне речи: национални паркови, медијско представљање, Србија

Увод

Дух савременог човека у великој мери обележен је појавом медија масовног комуницирања и посебно интернета. Непосредно лично искуство није довољно појединцу за обликовање потпуније слике стварности. Зато медији својим посредовањем у процесу комуницирања постају креативни центри који умногоме проширује сазнајни оквир. Медији не рефлектују већ репрезентују стварност, а репрезентација ствара значење. То је процес означавајуће праксе (signifying practice), тј. процес производње значења и осмишљавања стварности (Hall, 1998). То је активни процес селекције, наглашавања, структурисања и обликовања медијских порука. Да би се медијске репрезентације провериле посредством личног искуства требало би много времена и био би то један изузетно мукотрпан посао. Зато су наши ставови о појединим социјалним субјектима, активностима, аспектима и проблемима под великим утицајем медија.

На исти начин медији посредују и у стварању нашег искуства о природном окружењу и географском простору. Географски простор је веома важан кохезиони фактор сваке друштвене групе, јер је идентитет заснован добрим

¹ Кореспонденција са: zelenkonik@gmail.com

делом и на простору на коме се живи. Из тог разлога, ни природно окружење не може бити неутрални систем, а медији имају главну улогу у стварању представа о том окружењу. То је посебно важно у данашње време када се у јавном дискурсу многих земаља света све више говори о очувању природе, о еколошким катастрофама, о изумирању појединих биљних и животињских врста, о органској производњи хране. Пошто су национални паркови простори са природним екосистемима високе вредности у погледу очуваности и сложености биогеографских обележја, показало се да је неопходно да јавност буде упозната са свим стратегијама, плановима и унапређењем њихове заштите. Главну улогу у томе имају медији. Први национални парк у свету проглашен је 1872. године у САД и то Јелоустон. На простору Европе први национални парк основан је 1909. године у Шведској. У Србији је први национални парк Фрушка Гора формиран 1960. године. Данас постоји пет националних паркова и овај рад ће покушати да утврди какве представе о њима стварају доминантни медији у Србији.

Контекст истраживања

Србија је на прелазу векова прошла кроз крупне промене: распад СФРЈ, ратови, слом социјализма, нови демократски процеси и транзиција неминовно су условили одређену конфликтност друштвених подсистема (политичког, културног, економског, медијског). Транзиција се показала као веома дуг и тежак процес који оставља и позитивне и негативне последице. У неким периодима, због сталне политичке напетости, економске неизвесности и друштвене несигурности, Србија није довољно пажње посвећивала природи и њеном очувању. Међутим, приближавање Европској Унији и званична опредељеност власти у Србији након петооктобарских промена 2000. године за процес придруживања и интеграције, захтевао је већу стратешку, планску и законску бригу о природној средини. И поред тога, у току неколико година није урађено много. Пошто процес придруживања ЕУ има три кључна елемента (хармонизацију законодавства, изградњу административних и институционалних капацитета, економске инструменте), битно је утврдити колико се Србија приближила ЕУ у домену заштите и очувања природних ресурса. Заштита животне средине представља једну од темељних европских вредности па је и у већини модерних устава, право на здраву животну средину постављено као једно од основних људских права.

Законодавство ЕУ подразумева постојање закона, директива и регулатива, а чланице ЕУ су у обавези да прилагоде национална законодавства да би се

обезбедила реализација планова и циљева. The first European Environmental Action Programme (EAP) усвојен је 1973. године. До сада је усвојено шест програма. 6th Environmental Action Programme (2001-2010) између осталог предлаже стратегију “оснаживања људи као приватних грађана и помоћ да се промени њихово понашање“ (EU Environmental), што значи да је препозната битна улога добро информисаних грађана који су активно укључени у доношење одлука о заштити животне средине. Велики допринос томе могу дати управо медији. У Србији чак 30% закона које треба ускладити са законима ЕУ односе се на област животне средине. Према оцени Европске комисије напредак Србије у приближавању ЕУ у сектору животне средине учињен је највише 2009. године: “Добар напредак забележен је у области животне средине, посебно у усвајању великог броја закона и ратификацији неколико међународних конвенција“ (Serbia 2009 Progress Report). Те године усвојено је 16 закона (од којих су неки чекали још од 2002. године) који се односе на животну средину и заштиту природе међу којима су Закон о управљању отпадом, Закон о риљем фонду, Закон о заштити ваздуха, Закон о заштити од буке у животној средини и Закон о заштити природе. У овом последњем закону природа се одређује као део животне средине, али и као добро од општег интереса за Републику Србију, које ужива посебну заштиту прописану законом. „Природне вредности су природни ресурси као обновљиве или необновљиве геолошке, хидролошке и биолошке вредности који се, директно или индиректно, могу користити или употребити, а имају реалну или потенцијалну економску вредност и природна добра као делови природе који заслужују посебну заштиту“ (Закон о заштити природе, Службени гласник РС бр. 36/2009).

Пошто је 2009. година усвојен читав сет “зелених закона“ чиме је учињен велики напредак у овој области, истраживање ће се односити на следећу 2010. годину како би се утврдили трендови медијског извештавања о националним парковима као веома важним заштићеним природним ресурсима. По Закону о заштити природе заштићеним природним ресурсима припадају заштићена подручја, заштићене врсте и покретна заштићена природна документа. У оквиру заштићених подручја одређене су следеће категорије: строги резерват природе, специјални резерват природе, национални парк, споменик природе, заштићено станиште, предео изузетних одлика и парк природе. У Србији је заштићено укупно 428 природних добара: 5 националних паркова; 16 паркова природе; 15 предела изузетних одлика и лепоте; 70 резервата природе; 284 споменика природе што чини 6,2% територије Републике Србије. Такође је стављено под заштиту и 215 биљних и 427 животињских врста (Методологија Брзе

Процене). Главни субјекти у очувању природе су: Министарство животне средине и просторног планирања, Покрајински секретаријат за заштиту животне средине и одрживи развој, Агенција за заштиту животне средине, Фонд за заштиту животне средине и Завод за заштиту природе Србије који води централни регистар заштићених природних добара.

По одређењу Међународне уније за заштиту природе (International Union for Conservation of Nature) национални паркови припадају другој категорији заштићених подручја и дефинишу се као “Велика природна подручја са очувањем многих еколошких процеса заједно са комплементарним екосистемима карактеристичним за ту област који пружају основу за културне, духовне, научне, образовне и рекреативне могућности” (IUCN). Слично овоме, Закон о заштити природе у члану 30. дефинише национални парк као “подручје са већим бројем разноврсних природних екосистема од националног значаја, истакнутих предеоних одлика и културног наслеђа у коме човек живи усклађено са природом, намењено очувању постојећих природних вредности и ресурса, укупне предеоне, геолошке и биолошке разноврсности, као и задовољењу научних, образовних, духовних, естетских, културних, туристичких, здравствено-рекреативних потреба и осталих активности у складу са начелима заштите природе и одрживог развоја” (Закон о заштити природе, Службени гласник РС бр. 36/2009). Скупштина Србије доноси одлуку о проглашењу националних паркова.

У Србији постоји пет националних паркова. Сви паркови су јавна предузећа и чланице IUCN-а и EUROPARC федерације. Површина коју заузимају износи 158,985 ха. Најстарији национални парк у Србији је Фрушка Гора проглашен још 1960. године. Обухвата брдски масив Фрушке горе који се уздиже на јужној граници Панонске низије, уз саму обалу Дунава. Парк је познат по својим падинама, столетним шумама и виноградима. Због сложености свог геолошког састава и грађе од стена из скоро свих геолошких периода, представља прави пример геолошке прошлости овог подручја. Национални парк Копаоник заштићен је 1981. године и простире се на највишим и најочуванијим деловима планине Копаоник, која се уздиже у средишњем делу јужне Србије. Копаоник одликује високи степен геобиолошког диверзитета. Овде је пронађено преко 1600 врста биљака међу којима три локална копаоничка ендемита: копаоничка чуваркућа (*Sempervivum kopaonikensis*), копаоничка љубичица (*Viola kopaonikensis*), и Панчићева режуха (*Cardaminera panicisii*). Еколошка разноврсност условила је и рауноврсност животињског света. Национални парк Тара проглашен је такође 1981. године и покрива највећи део планине

Таре, која се налази на крајњем западу Србије, до реке Дрине. Тара је посебно позната по бујним, густим, аутохтоним четинарским шумама, које је чине једном од најшумовитијих планина Србије и Европе. Од преко 1000 биљних врста око 20 су ендемичног карактера. Међу њима је и Панчићева оморика (*Picea omorica*) која представља реликт терцијара и балкански ендемит који је преживео велико ледено доба. Национални парк Шар-планина проглашен је 1993. године и представља висок јужни обод Србије на граници са Македонијом. Главни гребен ове планине има много врхова високих изнад 2500 метара. Снага леда из леденог доба у својим различитим појавним облицима избраздала је дубоке трагове у рељефу ове планине. Шар-планину одликује велико богатство и разноврсност живог света и присуство великог броја реликтних и ендемичних врста. На Шар-планини живи 1800 биљних врста. Најзначајнији су бројни терцијарни и глацијални реликти. Национални парк Ђердап, проглашен 1974. године простире се у североисточној Србији, на граници са Румунијом. Основни природни феномен подручја је велика Ђердапска клисура, најдужа и највећа клисура пробојница у Европи. Због велике дужине и дубине, најразноврсних облика рељефа и заклоњених станишта са специфичном микроклимом, Ђердапска клисура је један од најзначајнијих рефугијума древне флоре и фауне Европе. Подручје парка насељава преко 1100 биљних врста, где се нарочито издвајају терцијарни реликти. Овде је пронађено и чувеног неолитско насеље Лепенски Вир.²

Процес заштите националних паркова подразумева примену стратешког, превентивног и интегрисаног приступа кроз формирање економских и еколошких циљева како би се спроводиле секторске политике, а оне треба да воде одрживом развоју. Основни задатак заштите националних паркова је имплементација обавеза које су дефинисане законом и националном политиком. Тај задатак није важан само у националним и регионалним оквирима, већ и у и глобалном смислу будући да је еколошка политика област која се убрзано развија. Главни инструменти у управљању и заштити националних паркова су нормативе, планирање, организација, финансије и информисање. У овом раду интересује нас колико је јавност информисана посредством медија о амбијенталним, еколошким, естетским и рекреативним потенцијалима националних паркова.

² Више детаља о националним парковима може се пронаћи на званичном сајту Завода за заштиту природе Србије, http://www.natureprotection.org.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=68&Itemid=117&lang=sr

Методолошки оквир

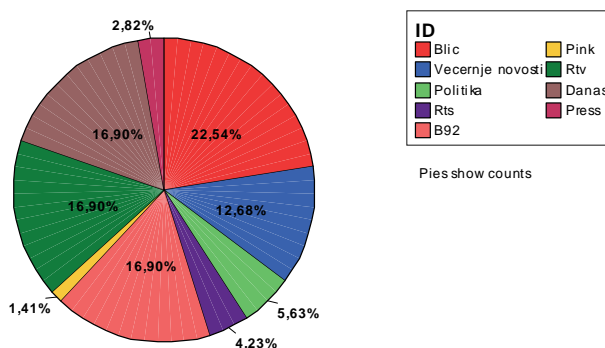
У истраживању ће се користити метода анализа садржаја. Ова метода на објективан начин описује садржај неког аспекта комуницирања, па се тако избегава субјективна процена онога што је приказано. Биће примењена и квантитативна и квалитативна анализа садржаја, јер квантитативна анализа садржаја подразумева мерење значењских јединица у истраживаном материјалу, док квалитативна анализа садржаја подразумева холистички приступ, интензивно посматрање, детаљно изучавање и разумевање значења појединачних појава у контексту. Berelson (1952) је дефинисао пет основних циљева анализе садржаја: да опише карактеристике садржаја поруке, да опише карактеристике форме поруке, да би закључи ко креира садржаје порука, да закључи коме су поруке упућене, да предвиди утицај порука на публику.

У складу са тим, у овом истраживању анализа садржаја односи се на издвајање и мерење чланака у онлајн издањима дневних новина и телевизија. Зашто су изабрана онлајн издања а не текстови у штампаним новинама и прилози на телевизији? У информационо-комуникационом свету, будућност интернета је загарантована док класични медији већ сада пролазе кроз крупне промене. Интернет ће, према предвиђањима већине научника, инкорпорирати у себе све друге медије. Истраживања из 2010. године показују да свако друго домаћинство у Србији поседује рачунар, а интернет прикључак 39 процената и то је више за 2,3 одсто у односу на 2009. Број оних који су интернет користили сваког дана повећао се за 250 000 корисника (Број Корисника). У последње време повећао се број традиционалних медија - штампа, радио, ТВ – који своје садржаје представљају и кроз интернет издања бесплатно. “Ако се упореди број гласила и сајтова са «рс» доменом (регистровано је око 58.000), онда се долази до податка да је у Србији чак 60 пута више интернет страница него медија.” (Цвејић, 2010). Све више корисника престаје да купује штампана издања, а време проводи читајући вести са онлајн издања. Заправо, интернет тежи да постане главни извор информисања. Четвртина интернет корисника у Србији користи интернет за гледање веб телевизије, док око 42 одсто њих на интернету чита дневну штампу. “У односу на 2008. годину тираж продатих дневних листова пао за готово 13 одсто, а забележен је и пад, за око 21 одсто, тиража недељних и двонедељних издања” (Цвејић, 2010). Наведени подаци показују незаустављиви тренд раста броја корисника интернета у Србији, као и замену штампаних садржаја онлајн садржајима који су више доступни и бесплатни.

Из ових разлога, истраживање покрива доминантне медије у Србији. Појам „доминантно“ подразумева да су изабрани медији постигли велику гледаност или продају тиража, да су њихови интернет сајтови најпосећенији или најбољи и да имају велики утицај на јавно мњење. То су сајтови штампаних медија: Блиц, Вечерње новости, Политика, Данас, Прес и сајтови телевизија РТС, Б92, Пинк, РТВ, Студио Б. Наведени медији изабрани су и због разлика у уређивачким концепцијама које репрезентују укупност понуде на тржишту. Политика је изабрана као утицајан најстарији дневни лист на Балкану, Вечерње новости као мешавина озбиљно-таблоидног приступа кроз девизу брзо, кратко, јасно, Данас као утицајан дневни лист врло скромног тиража, Блиц као полу-таблоид прилично високог тиража, а Прес као таблоид најновије генерације. РТС је одабран као медијски и јавни сервис грађана Србије, Пинк као најгледанија комерцијална телевизија, РТВ као регионална покрајинска телевизија, Студио Б као сервисна престоничка телевизија, а Б92 као прва медијска кућа која је покренула на свом сајту блог и увела „ converged content strategy ” (основна вест за све три платформе – тв, радио програм, и вести на сајту – пише се само једанпут). Према подацима из јула 2010. независног светског сервиса за рангирање интернет сајтова, Alexa.com, најпосећенији српски сајт је Блиц, затим Б92 па Прес, а даље рангирање изгледа овако: РТС, Вечерње новости, Политика, Данас, РТВ и на крају Пинк и Студио Б. Међу свим сајтовима, и домаћим и страним, Блиц заузима пето, а Б92 седмо место што представља веома висока места на тој ранг листи најпосећенијих сајтова. Узорак је формиран тако што је прегледан сваки дан почевши од 1. јануара 2010. а закључно са 31. децембром 2010. године. Јединица анализе био је чланак. Посматране су све рубрике. Укупно је обрађен 71 текст. То је врло мали број текстова објављених у току једне године на десет интернет сајтова што већ указује на маргинализовање тема о националним парковима у Србији.

Резултати истраживања

Ово истраживање показује да анализирана онлајн издања посвећују врло мало простора темама које се односе на националне паркове. Највећи број чланака објавио је најпосећенији сајт Блиц (22,5%), а онда подједнако РТВ, Данас и Б92 (16,9%) с тим што Б92 преузима већину чланака са других сајтова.

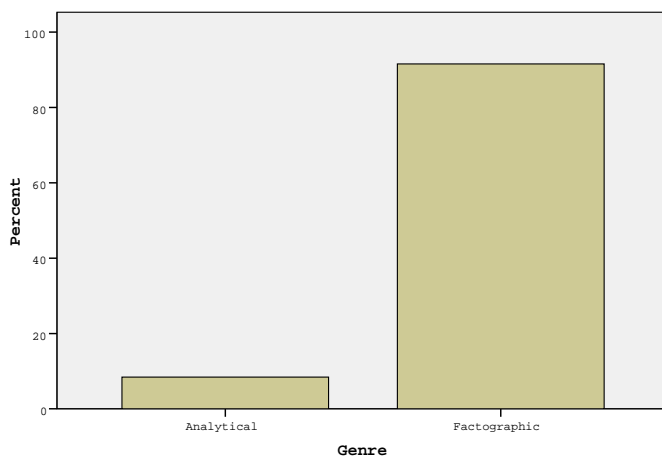

Скица 1. Заступљеност тема по онлајн издањима новина и телевизија

Забрињавајући је податак да Политика, која има веома дугу традицију и која је деценијама представљала јединствену институцију културе и грађанске мисли у Србији, посвећује веома мало пажње темама о националним парковима (5,63%). Разлог се може тражити у конфузији медијске транзиције која је погодовала експанзији таблоида. Они су почели да заузимају веома значајно место у медијском систему што је утицало на уређивачку политику озбиљних дневних новина па су и они почели да подлежу таблоидном карактеру. Политика, која је дуго тежила да негује квалитетно и социјално одговорно новинарство, нашла се у веома тешком положају. Нови комерцијални услови и нерегулисани законодавни медијски оквир погодовали су таблоидном новинарству. Политика је требало да очува традицију, а била је оптерећена ниским финансијским, професионалним и технолошким ресурсима. Одговорност озбиљних дневних новина, а таквима по нашем мишљењу Политика и даље припада, велика је, јер оне морају утицати на јавно мњење у оном смеру који је најбољи за промовисање и афирмисање природних ресурса. Национални паркови представљају право национално благо и то не смеју заборављати новинари, сарадници и уредници онлајн издања најстаријих дневних новина на Балкану будући да Интернет пружа много веће могућности од класичног штампаног издања.

Још више забрињава чињеница да РТС, као јавни медијски сервис грађана Србије који се финансира кроз обавезну претплату, објављује само (4,23%) чланака са темама о националним парковима. РТС је јавни национални сервис који финансирају грађани Србије. Задатак РТС-а је “да информише,

образује и забави“, јер представља „институцију која има посебну улогу у друштвеном, културном и политичком животу Србије” чиме „доприноси бољем квалитету живота сваког појединца и друштва у целини“ (Упознајте РТС). Уколико РТС као јавна национална медијска институција не препознаје националне паркове као просторе великих природних вредности, онда је тешко очекивати од других комерцијалних медија да афирмишу националну географију и очување природе у Србији. Други проблем представљају у великој мери заступљени фактографски жанрови (91,5%).

Скица 2. Новинарски жанр

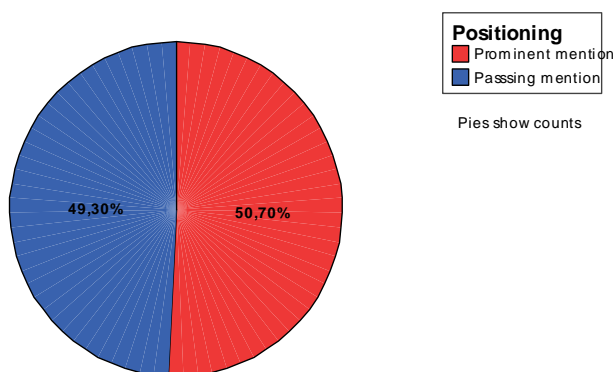
На одлуку новинара и сарадника онлајн издања који ће од новинарских жанрова изабрати утичу његова оцена догађаја, став редакције и уредника, и простор у одређеној рубрици. Аналитички жанрови изражавања који подразумевају дубљу анализу и аргументацију (критика, есеј, колумна, анализа, интервју профил) као ни белетристички жанрови (фелџон, репортажа) нису у великој мери заступљени (8,5%). Много више се користе фактографски жанрови (вест, извештај, класични интервју питање-одговор). То за последицу има смањење простора у коме би се контекстуализовали и анализирали догађаји, што значајно утиче на потпуност и квалитет представљања тема о заштити националних паркова. Такође, дужина чланка веома је битна за афирмацију природних и културних вредности националних паркова јер омогућава новинару да прикаже неколико аспеката, да објасни контекст и да анализира неке

додатне елементе важне за разумевање целе приче. Међутим, у кратким чланцима (43,7%) и чланцима средње дужине (43,7%) који се у највећој мери појављују у анализираним новинама, скоро је немогуће подробније објаснити, анализирати и коментарисати догађај. То указује на чињеницу да не постоје утврђене медијске стратегије у представљању националних паркова и интерпретирању свих проблема који се односе на њихову заштиту.

Табела 1. Величина чланка

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Large	9	12,7	12,7	12,7
	Medium	31	43,7	43,7	56,3
	Small	31	43,7	43,7	100,0
	Total	71	100,0	100,0	

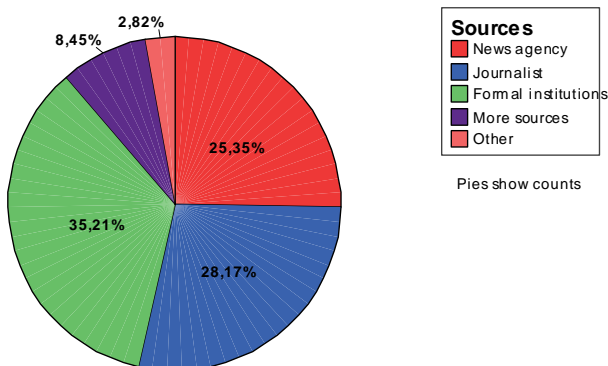
Још једна чињеница упућује на маргинализацију тема о националним парковима. Наиме, овако мали број текстова који су најчешће кратки или средње дужине не представља националне паркове увек као главну тему, већ узгред, уз интерпретацију неких других тема. Однос централне теме и узгредног помињања је скоро 50%:50%.

Скица 4. Позиционирање у тексту

Што се тиче извора информација они се највише односе на званичне институције (35,21%), а затим на новинаре (28,17%) и на новинске агенције

(25,35%), али је мали број чланака који користе више извора (8,45%) што представља један од основних услова професионалног новинарства.

Скица 5. Извор информација

Теме о којима се у чланцима говори су најчешће еколошки проблеми (11,3%), проблеми правне природе (26,8%), заштита националних паркова (21,1) и туризам (26,8%). Међутим, текстови са различитих сајтова преносе исте вести и нема продубљеније анализе или покретања нове теме и новог приступа. Постоји 21% чланака без објављених фотографија и 19,7% фотографија које не прате садржаје чланака. Сви наведени подаци показују да су теме о очувању националних паркова занемарене, да медији не приступају њиховој обради довољно професионално и да јавност не може бити правовремено и добро информисана о вредностима националних паркова.

Закључак

Ово истраживање упућује на неколико закључака:

- Евидентан значајан успех у доношењу сета закона из области животне средине у 2009. години није подстакло медије на одговорније и професионалније обрађивање тема о националним парковима.

- Иако национални паркови чине изузетну природну целину од националног значаја, и имају велики туристички потенцијал, медији још увек њихове вредности нису препознали.
- Формирање медијске агенде темељи се на избору комерцијалнијих и профитабилнијих тема.

Резултати овог истраживања могу бити добра подлога за израду још дугорочнијег, темељнијег и свеобухватнијег истраживања о улози медија у представљању националних паркова и очувању животне средине. Научни допринос је, пре свега, у томе што је ово прво истраживање о обрасцима представљања тема о националним парковима.

Захвалност:

Ово истраживање представља део пројекта број 47007 (Географија Србије, циклус 2011-2014) који финансира Министарство за науку и технолошки развој.

Литература:

Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. New York: Hafner.

Број корисника интернета у Србији. Посећено 15. априла 2011., Преузето са <http://www.economy.rs/elektronsko-poslovanje/6538/it-vesti/Broj-korisnika-Interneta-u-Srbiji-rovetsao-se-za-250-000.html>

Цвејић, Бојан. (2010, јун 13.) Прилагођавање у ходу или нестанак са медијске сцене. *Данас*. Преузето са http://www.danas.rs/dodaci/biznis/prilagodjavanje_u_hodu_ili_nestanak_sa_medijske_scene.27.html?news_id=192668

EU Enviromental issues and policies guidelines. Посећено 15. априла 2011. Преузето са <http://www.ueapme.com/business-support/%20II/Training%20Tools/Confartigianato/Environment/EU%20Environmental%20Guide.pdf>

Hall, Stuart. (1998). Introduction. Representation: Cultural representations and signifying practices. (Ed.) Stuart Hall. London: Sage, 1-12.

Национални паркови. Завод за заштиту природе Србије. Посећено 15. априла 2011. Преузето са http://www.natureprotection.org.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=68&Itemid=117&lang=sr

Закон о заштити природе. (2009). Службени гласник републике Србије, бр. 36/2009 *IUCN protected area management categories*. IUCN. Посећено 15. априла 2011. Преузето са http://www.iucn.org/about/work/programmes/pa/pa_products/wcpa_categories/

Заштићена природна добра: медијско представљање националних паркова

Методологија брзе процене и приоритизација управљања заштићеним подручјима. (2009).
Министарство животне средине и просторног планирања. Посећено 15. априла 2011.
Преузето са www.ekoplan.gov.rs/src/download-813/upload.../rappamsrpski.pdf
Serbia 2009 Progress Report. Посећено 15. априла 2011. Преузето са

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/sr_rapport_2009_en.pdf

Упознајте РТС. Посећено 15. априла 2011. Преузето са
<http://www.rts.rs/page/rts/sr/javniservis/story/281/Upoznajte+RTC/67327/Upoznajte+RTC>